

From Smuggling to Colberry

Smuggling and the Emergence of the Colberry Phenomenon in Kermanshah (1304 to 1320)

Motaleb Motalebi*

Abstract

Smuggling is one of the phenomena whose effects and problems have plagued Iran's border communities since the establishment of the Ministry of Customs until today, and its consequences continue. With the rise of the Pahlavi government and the amendment and formulation of laws, the shape and image of Iranian life also underwent changes according to the new laws. In addition to people's appearance, these changes also changed their livelihood. Before the establishment and implementation of monopoly laws, the smuggling of goods by the people of the border areas was limited to personal consumption. But with the implementation of these laws and especially the foreign trade monopoly law in 1309, this phenomenon underwent a serious transformation. Examining the documents shows that from this period onwards, the monopolization of imports and the pricing of some products by the government caused a noticeable difference in the prices of goods on both sides of the border. Therefore, traders and merchants started importing these items on a large scale. Due to government control, these goods were transported through unofficial crossings. Therefore, merchants and traders turned to the use of local labor for import and export through unofficial crossings. As a result, this period can be considered as the emergence of Colbert phenomenon. In fact, colbari was a job that transported goods bought by merchants from unofficial crossings to the other side of the border for a certain amount and in groups of several people without participating in the profits of those goods. Therefore,

* Assistant Professor of History, Documentation Research Institute, National Documentation and Library

Organization of Iran.tehran,iran, m-motalebi@nlai.ir

Date received: 25/12/2023, Date of acceptance: 24/04/2024

the ambiguity and the problem of the research is how and why the phenomenon of Kolbari appeared in Kermanshah during the study period. This research aims to answer it with a descriptive-analytical approach and relying on unpublished documents and the press. The results of the research show that with the establishment of multiple monopoly laws, smuggling by the people of the border areas changed from a mode or form of providing personal necessities to a way of earning a living.

Keywords: Smuggling, Colberry Phenomeno, Kermanshah, Foreign Trade Monopoly Law, Border Areas.

Introduction

The subject of smuggling and its entry into the political literature of Iran as a phenomenon that can cause economic-social damage to the country is related to the establishment of the Ministry of Customs (1292 AH/1874 AD). It is from this period that the issue of smuggling is gradually mentioned in the regulations, diaries and documents, and since then it has continued as one of the harms and problems in the borders of the country with ups and downs.

With the rise of Reza Khan and the rise of the Pahlavi dynasty, there were changes in the structure of the government. These changes inevitably led to reforms in the country's structure, including customs and government revenue and financial resources. The government's effort to provide financial resources for its modernization and development programs, and at the top of that, the national railway, led to the approval and enforcement of a set of monopoly laws between 1304 and 1310. In fact, after the approval and strict implementation of these laws, smuggling and informal exchanges entered a new phase. At this stage, smuggling was no longer limited to hiding valuables in authorized cargo and through official crossings, and its route changed to unofficial and difficult crossings due to the government's strict control over official crossings.

Materials & Methods

Question: What were the reasons for the emergence of the Colbert phenomenon between 1304 and 1320?

Hypothesis:

The research hypothesis is this; With the establishment and implementation of Iran's first monopoly law in 1304, the people of the border areas gradually and in a limited way entered into the cycle of smuggling. The goal of the people in this period was to provide the necessities of life and personal consumption, but after the implementation of

the foreign trade monopoly law, a serious development took place in smuggling and a phenomenon emerged among the people of the border areas of Kermanshah, which was directly affected by the implementation of the foreign trade monopoly law. Was

Discussion & Result

In relation to the present issue, no independent research has been done so far. The researches that are most related to the subject include: *Illegal trade book*; *Wheat Smuggling in the Western Borders (1324-1304)* has examined the implementation of government laws in the fight against wheat smuggling. The articles "Military Performance of the First Pahlavi Government in Combating Goods Smuggling in Ilam with Emphasis on Documents" and "Analytical Review of the Performance of the Fars Security Force in Combating Goods Smuggling in the First Pahlavi Period (1304 to 1320/1925 to 1941 AD)" and the article "Review of the Government's Performance in The case of wheat smuggling on the Iran-Iraq border (1304 to 1321 CE)" in all three articles, the role and performance of the security forces in the fight against smuggling of goods are discussed and they do not mention the process of emergence of the phenomenon of kolbari, so no independent research has been done with the searches It has not been done in the form of a book or article with the title and concept of smuggling and the emergence of kolbari during Reza Shah's period.

Conclusion

The results of the research show that before the establishment of the Ministry of Customs in the Naseri period, the people of the border areas did not play a role in smuggling goods, and basically there was no phenomenon called smuggling. If there was smuggling, it was through official crossings and by merchants. However, with the establishment of the Ministry of Customs and the creation of numerous customs offices in the border areas, the people of these areas became involved in smuggling to some extent, but at this stage, the goods that were smuggled in or out by these people were for personal use or easier access to The market was selling. At this stage, the area and geography involved in this phenomenon were the border villages and finally the towns, and the smuggled goods were rarely transported to the center of the province or other parts of the country. With the approval and implementation of multiple monopoly laws in the Pahlavi government, the smuggling of goods entered a new stage. At this stage, in addition to the continuation of smuggling by the people of the border areas for personal use, the phenomenon of kolbari was also formed. Kolbaran were people who, in return

for receiving wages, smuggled the goods of traders and merchants through unofficial crossings. The difference between this group of Kolbaran and the previous carriers was that this group saw smuggling and smuggling as a means of earning a living.

Bibliography

- Amin al-Dawlah, Mirza Ali Khan (1370), *Political memoirs*, by Hafez Farmanfarmaian, Tehran: Amir Kabir, [In Persain].
- Bills of the National Council* (1310), vol. 1, [In Persain].
- Curzon, George (1350), *Persia and The Persian Question*, Vahid Mazandarani (trans.), vol. 2, Tehran: book translation and publishing company, [In Persain].
- Gholami, Shahram et al. (2011), "Iran's Foreign Trade Monopoly Act of 1931: Backgrounds, Aims and Consequences", *History of Islam and Iran of Alzahra University*, vol. 21, no. 11, 25-55, [In Persain].
- Habal al-Matin Newspaper* (1306), no. 16.
- Koshesh Newspaper* (1312), no. 34, 45; (1313), no. 51; (1315), no. 42.
- SAKMA (National Library and Archives of Iran), files no. 240.1916, 240.2310, 240.2883, 240.8653, 240.10055, 240.101693, 240.12262, 240.18481, 240.26898, 240. 28607, 240.29898, 240.35714, 240.35717, 240.36781, 240.41943, 240.46710, 240.56969, 240.62098, 240.74219, 240.79956, 240.96955, 240.840260, 295.3351, 298.496, 298.37915, 310.22158, 310.72452, 310.72918.
- Shahidi, Yahya (1351), "A report on the status of Iranian customs during the Qajar era", *Historical Research Journal*, vol. 42, [In Persain].
- STADUX (Ministry of Foreign Affairs Diplomatic History and Documents Center) (1278 AH), Carton 15, File 38; (1304), Carton 33, file number 2-41.

از قاچاق به کولبری؛

قاچاق و ظهور پدیده کولبری در کرمانشاه (۱۳۰۴-۱۳۲۰)^۱

مطلب مطلبی*

چکیده

کسب درآمد به مثابه یکی از مؤلفه‌های تعیین شیوه زندگی و میزان رفاه اجتماعی افراد با سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها ارتباطی دوسویه دارد. از این رو، تدوین سیاست‌های جدید با ظهور پدیده‌های نوینی نیز در سطح جامعه هم‌راه است. قاچاق یکی از پدیده‌هایی است که آثار و مشکلات آن از تأسیس وزارت گمرکات تا به امروز دامن‌گیر جوامع مرزی ایران بوده است و تبعات آن هم‌چنان ادامه دارد. با برآمدن حکومت پهلوی و اصلاح و تدوین قوانین، شکل و شمایل زندگی ایرانیان نیز به تبع قوانین جدید دست‌خوش تغییراتی شد. این تغییرات، علاوه بر ظاهر مردم، معیشت آن‌ها را نیز تغییر داد. پیش از وضع و اجرای قوانین انحصاری، قاچاق کالا از جانب مردم نواحی سرحدی در حد مصارف شخصی بود، اما با اجرای این قوانین و به‌ویژه قانون انحصار تجارت خارجی در سال ۱۳۰۹ این پدیده دچار تحولی جدی شد. بررسی اسناد نشان می‌دهد از این دوره به بعد انحصاری شدن واردات و قیمت‌گذاری برخی از محصولات توسط دولت باعث اختلاف قیمت محسوس کالاها در دو سوی مرز شد. بنابراین، تاجار و بازرگانان اقدام به وارد کردن این اقلام در مقیاس بزرگ کردند. به دلیل کنترل دولت، حمل این کالاها از گذرگاه‌های غیررسمی صورت می‌گرفت. بنابراین، بازرگانان و تاجار برای واردات و صادرات از گذرگاه‌های غیررسمی به استفاده از نیروی کار بومی روی آوردند. در نتیجه، این مقطع را می‌توان زمان ظهور پدیده کولبری قلمداد کرد. درحقیقت کولبری شغلی بود که کالای خریداری شده توسط بازرگانان را از معابر غیررسمی به سوی دیگر مرز در قبال دریافت مبلغی معین و در قالب دسته‌های چند نفری حمل می‌کرد، بدون این‌که مشارکتی در سود آن کالاها داشته باشد. بنابراین، ابهام و مسئله پژوهش چگونگی و چرایی ظهور پدیده کولبری در

* استادیار، تاریخ پژوهشکده اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران، m-motalebi@nlai.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵

کرمانشاه در دوره مورد مطالعه است. این پژوهش بر آن است تا با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر اسناد منتشر نشده و مطبوعات بدان پاسخ دهد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد با وضع قوانین چندگانه انحصاری، قاچاق از جانب مردم نواحی سرحدی از حالت تأمین مایحتاج شخصی به کولبری به عنوان شیوه‌ای از کسب درآمد برای ارتزاق تغییر یافت.

کلیدواژه‌ها: قاچاق، کولبری، پهلوی اول، کرمانشاه، قانون انحصار تجارت خارجی.

۱. مقدمه

۱.۱ طرح موضوع

سابقه پدیده قاچاق بسیار طولانی است، اما جریان محدود آن از گذشته تا آغاز سده شانزدهم میلادی در اروپا و تا اواخر دوره قاجار در ایران هیچ‌گاه به عنوان آسیب اجتماعی - اقتصادی مطرح نشد. موضوع قاچاق و ورود آن به ادبیات سیاسی ایران به عنوان پدیده‌ای که می‌تواند آسیب‌های اقتصادی - اجتماعی برای کشور داشته باشد، مربوط به بعد از تأسیس وزارت گمرکات (۱۲۹۲ ق/ ۱۸۷۴ م) است. از این دوره است که به تدریج موضوع قاچاق در نظام‌نامه‌ها، خاطرات، و اسناد جسته‌گریخته مورداشاره قرار می‌گیرد و از آن زمان تا کنون به عنوان یکی از آسیب‌ها و معضلات در مرزهای کشور با فرازوفرودهایی ادامه یافته است. از تأسیس وزارت گمرکات تا نخستین قانون انحصار ایران در سال ۱۳۰۴ را می‌توان دوره نخست قاچاق و مبادلات غیررسمی قلمداد کرد. در این دوره هنوز مرزشینان و ساکنان نواحی سرحدی وارد مبادلات غیررسمی نشده بودند و اگر معدود مبادلات غیررسمی به وسیله آن‌ها انجام می‌شد، صرفاً برای مصارف شخصی بود. قاچاق به منظور تأمین مصارف شخصی را به نوعی می‌توان تداوم سنت مبادلات پایاپای در هنگام ییلاق و قشلاق ایلات و عشایر دو طرف مرز دانست که برای قرن‌ها در زمانه کوچ و جابه‌جایی عشایر در نواحی سرحدی کالاهایی میان آن‌ها به شکل پایاپای مبادله می‌شد. در این دوره مردم قاچاق را به عنوان روش کسب و ارتزاق نمی‌دیدند.

با به قدرت رسیدن رضاخان و ظهور سلسله پهلوی تغییراتی در ساختار دولت پدید آمد. این تغییرات ناگزیر اصلاحاتی را در ساختار کشور و از جمله گمرکات و منابع درآمدی و مالی دولت در پی داشت. تلاش دولت برای تأمین منابع مالی برنامه‌های نوسازی و توسعه‌ای خویش و در صدر آن راه‌آهن سراسری به تصویب و اجرایی شدن مجموعه قوانین انحصاری (قند، چای

از قاچاق به کول‌بری؛ قاچاق و ظهور پدیده کول‌بری در ... (مطلب مطلبی) ۳۰۹

و شکر، تریاک، و قانون انحصار تجارت خارجی) در فواصل سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۱۰ انجامید. درواقع بعد از تصویب و اجرای سخت‌گیرانه این قوانین، قاچاق و مبادلات غیررسمی وارد مرحله جدیدی شد. در این مرحله، قاچاق دیگر منحصر به پنهان کردن اشیای قیمتی در بارهای مجاز و از طریق گذرگاه‌های رسمی نماند و مسیر آن به دلیل کنترل سخت‌گیرانه دولت بر گذرگاه‌های رسمی به گذرگاه‌های غیررسمی و صعب‌العبور تغییر یافت.

۲.۱ سؤال‌ها

- قوانین انحصاری چه نقشی در شیوع و گسترش قاچاق در کرمانشاه داشت؟
- زمینه‌های ظهور پدیده کول‌بری در فاصله سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ چه بود؟

۳.۱ فرضیه

فرضیه پژوهش این است: با وضع و اجرای نخستین قانون انحصار ایران در سال ۱۳۰۴ مردم نواحی سرحدی به تدریج و به صورت محدود وارد چرخه قاچاق شدند. هدف مردم در این دوره بیش‌تر تأمین مایحتاج زندگی و مصرف شخصی بود، اما پس از اجرای قانون انحصار تجارت خارجی تحولی جدی در قاچاق صورت گرفت و پدیده‌ای در بین مردم نواحی سرحدی کرمانشاه ظهور کرد که به صورت مستقیم متأثر از اجرای قانون انحصار تجارت خارجی بود.

۴.۱ پیشینه پژوهش

درباره موضوع حاضر تاکنون پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. پژوهش‌هایی که به این به موضوع بیش‌تر مرتبط‌اند، عبارت‌اند از: کتاب تجارت غیرقانونی؛ قاچاق گندم در سرحدات غربی (۱۳۰۴-۱۳۲۴) که به بررسی وضع قوانین دولت در مبارزه با قاچاق گندم پرداخته است؛ مقاله‌های «عملکرد نظامی دولت پهلوی اول در مقابله با قاچاق کالا در ایلام با تأکید بر اسناد»، «بررسی تحلیلی عملکرد نیروی امنیه فارس در مبارزه با قاچاق کالا در دوره پهلوی اول (۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ ش/ ۱۹۲۵ تا ۱۹۴۱ م)»، «بررسی عملکرد دولت درمورد قاچاق گندم در مرز ایران و عراق (۱۳۰۴ تا ۱۳۲۱ ش)». در هر سه مقاله بر نقش و عملکرد نیروهای امنیه در مبارزه با قاچاق کالا پرداخته شده است و هیچ اشاره‌ای به فرایند ظهور پدیده کول‌بری ندارند. بنابراین، با جست‌وجوهای صورت‌گرفته هیچ پژوهش مستقلی، چه به صورت کتاب و چه به صورت مقاله، با عنوان و مفهوم قاچاق و ظهور کول‌بری در دوره رضاشاه انجام نشده است.

وجه نوآورانه پژوهش حاضر در این است که از یک طرف تلاش دارد چگونگی ورود مردم نواحی سرحدی کرمانشاه را به پدیده قاچاق بررسی کند و از طرف دیگر، فرایند ظهور پدیده کولبری به عنوان شیوه‌ای از کسب درآمد، ارتزاق، و تأمین معیشت را بررسی کند.

۲. وضع نخستین قوانین انحصاری

پیش از دایرشدن و تأسیس وزارت گمرکات (۱۲۹۲ ق / ۱۸۷۷ م)، قاچاق کالا بیش‌تر شامل طلا، نقره، و دیگر اشیای قیمتی بود که معمولاً در بین سایر کالاهای صادره و وارده مجاز جاسازی و پنهان می‌شدند و از معابر و گذرگاه‌های رسمی و از دفاتر گمرکی عبور می‌کردند. مردم مرزنشین نقشی در آن نداشتند، بلکه تجار و بازرگانان عمده پایتخت یا مراکز مهم ایالتی این کار را انجام می‌دادند.

در میانه سلطنت ناصرالدین‌شاه و در برنامه نوسازی دستگاه اداری امور گمرکات کشور با انگیزه‌های مالی در قانون توجه دولت‌مردان قرار گرفت و این نهاد در مسیر تحول اداری قرار گرفت. در نتیجه، گمرکات شهرها و ایالات از حکومت آن‌ها جدا و به‌صورت مستقیم زیرنظر وزیر گمرک قرار گرفت. بدین ترتیب، دست حاکمان محلی از دخالت در گمرکات کوتاه گردید (ساکما، سند ۲۹۵/۳۳۵۱). مأموریت تعریف‌شده وزارت گمرکات، اداره مقاطعه گمرکات کشور یعنی قبول گردآوری عایدات آن در سطح کشور بود (امین‌الدوله ۱۳۷۰: ۸۵). در همین جهت، نظام‌نامه گمرک ایران در یک مجموعه و در زمان ناصرالدین‌شاه تنظیم شد و انتشار یافت (ساکما، سند ۲۴۰/۴۱۹۴۳). در نخستین نظام‌نامه گمرکی، قاچاق یک پدیده برجسته و دارای اولویت نیست و به همین دلیل به‌صورت مختصر به پدیده قاچاق اشاره شده است.

آنچه موضوع قاچاق را قبل از وضع قوانین سه‌گانه انحصاری کم‌اهمیت جلوه می‌داد، شیوه اداره گمرکات بود که به‌روش اجاره‌داری اداره می‌شد (استادوخ ۱۲۷۸ ق: کارت‌ن ۱۵، پرونده ۳۸). سیستم اجاره‌داری، امکان چانه‌زنی تاجر و بازرگان با عوامل گمرکی برای پرداخت عوارض کم‌تر از میزان مشخص‌شده و قانونی را دارا بود و معمولاً تجار و بازرگانان تمایل داشتند که بر سر پرداخت وجه توافقی با مستاجران گمرک کنار بیایند و ریسک قاچاق را کم‌تر می‌پذیرفتند و اصولاً در چنین وضعیتی، جز درمورد اشیای ممنوعه، قاچاق کالا سود بیش‌تری را عاید واردکننده یا صادرکننده نمی‌کرد (شهیدی ۱۳۵۱: ۱۵۸). بنابراین، در سیستم اجاره‌داری ضابطه‌ای برای میزان دریافتی از کالاهای داخله و خارجه وجود نداشت و به‌عبارت دیگر، میزان و مبلغ آن براساس گفت‌وگو بین تاجر با اجاره‌دار تعیین می‌شد. ازسوی دیگر، چون متصدیان

از قاچاق به کولبری؛ قاچاق و ظهور پدیده کولبری در ... (مطلب مطلبی) ۳۱۱

اطمینان نداشتند تا چه مدت مصدر کار خواهند بود، تلاش می‌کردند که در مدت تصدی آن چه مقدور باشد، وجه و مال فراهم سازند. از این‌رو، مأموران گمرک آمادگی داشتند تا اجناس را با مبلغی کم‌تر از عوارض گمرکی ترخیص کنند. لذا در تمام گذرگاه‌هایی که اجناس از آن‌جا صادر می‌شد، گفت‌وگوی مرتب بین تجار و اجاره‌دار گمرکی مرسوم بود (کرزن ۱۳۵۰: ۵۶۷). بنابراین، در دوره اجاره‌داری گمرکات، باتوجه به مطالب پیش‌گفته، دیگر انگیزه‌ای برای قاچاق باقی نمی‌ماند و جز اشیای قیمتی کم‌تر گزارش‌هایی از کشف کالای قاچاق موجود است. به عبارت دیگر، پدیده قاچاق کالا باوجود جریان آن، هنوز از جنبه کمی و کیفی و گستره توزیع قابل توجه نبود یا حداقل از منظر دولت‌مردان آن دوره در درجه دوم اهمیت قرار داشت.

با ظهور پهلوی و از منظر دولت‌مردان این دوره، وجود یک دولت متمرکز نه تنها می‌توانست امنیت سیاسی را فراهم کند، بلکه این امنیت در جهات دیگر از جمله اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و ... نیز انعکاس پیدا می‌کرد. بنابراین، آغاز حاکمیت سلسله پهلوی با مفاهیم نوینی از پیشرفت و توسعه، هم‌سوئی با آهنگ تحولات جهانی، تمرکزگرایی، شکل‌گیری ساختار جدید، و تمایل به گرایش‌های مرکزگرا در داخل دولت به دلیل نیاز به تجمیع نیروها و امکانات برای نیل به اهداف مذکور هم‌راه بود.

بی‌کاری زیاد در مناطق مختلف، تعدد مراکز قدرت، و عدم تمرکز و انباشت سرمایه از جمله مسائل و موانع دولت پهلوی در نیل به نظم اقتصادی موردنظر بود. راه‌کار و اقدام آنی دولت برای رفع این موانع، استقلال گمرکی، انحصار دولتی، و ... در جهت تمرکز سرمایه بود. مسیر نیل به این اهداف و درواقع بسترها و زمینه‌های این اقدامات در درجه نخست اصلاح راه‌های ارتباطی و تسهیل مبادلات بود. این مهم در درجه نخست با راه‌آهن شمال- جنوب آغاز شد. مهم‌ترین و اولی‌ترین موضوع ساخت راه‌آهن تهیه منابع مالی آن بود. با محدودیت‌هایی که دولت در تهیه منابع مالی و بودجه داشت، این امر به سادگی و از منابع موجود قابل تأمین نبود. بنابراین، دولت برای تأمین منابع مالی طرح‌های مدنظر خویش و در رأس آن‌ها راه‌آهن دست به اقداماتی زد و سعی کرد تا از طریق انحصاری کردن و صدور فرمان‌هایی درمورد برخی از کالاهای درآمدزا مانند قند، شکر، و چای منابع مالی این طرح را تأمین کند. به همین منظور، نخستین قانون انحصار ایران در سال ۱۳۰۴/۱۹۲۵ تصویب و اجرا شد. این نخستین بار بود که درآمدهای حاصل از انحصار کالا در جهت توسعه مملکت مورد استفاده قرار گرفت (ساکما، سند ۲۴۰/۳۶۷۸۱). حقوق انحصاری‌ای که دولت آن را در نظر گرفته بود، جدای از حقوق

گمرکی این کالاها بود و تاجران می‌بایست این مبلغ را پرداخت کنند. با افزایش نرخ گمرک این سه قلم، قیمت آن‌ها به میزان قابل توجهی افزایش یافت. افزایش ناگهانی قیمت و انحصار این اقلام سبب تخلیه سریع انبارها گردید و پی‌آمد آنی این امر رواج و گسترش واردات این اقلام به صورت قاچاق بود. تصویب و اجرای سلسه قوانین انحصار اگرچه از جنبه درآمدزایی برای دولت بسیار مفید بود و هزینه طرح‌های دولت و در رأس آن‌ها راه‌آهن بدون نیاز به استقراض و وام خارجی و داخلی تأمین شد، واقعیت آن بود که تصویب قوانین انحصاری از عوامل اصلی رواج و استمرار قاچاق در مرزها گردید.

قاچاق کالا تقریباً مسیر و گذرگاه مشخصی نداشت و می‌توان گفت که این پدیده از مرز بازرگان تا دهلران جریان داشت، اما شدت آن در برخی از نقاط بیش‌تر و در مقیاس بزرگ‌تری بود. به صورت کلی و با چشم‌پوشی از مبادلات کم‌حجم مناطق روستایی دو طرف مرز که مصرف شخصی داشت، مسیر و جریان قاچاق عمده در کرمانشاه، قصر شیرین، گیلان غرب، هورامان، و در بخش جنوبی‌تر ایلام بود (ساکما، سند ۱۰۱۶۹۳/۲۴۰). قاچاق کالا ممکن بود ۱۲۸۰ مثقال تریاک (روزنامه کوشش ۱۳۱۳: ش ۵۱، ۲)، ۳۱۰۰ متر پارچه ابریشمی (روزنامه کوشش ۱۳۱۲: ش ۴۵، ۲)، چند کله‌قند از ساک دستی زنان (همان: ش ۳۴، ۳) یا چند «کیلو چای» یا «۲۰ پوط توتون چیق» و ... باشد (روزنامه کوشش ۱۳۱۵: ش ۴۲، ۲). کالاهای قاچاق کشف‌شده را معمولاً با این استدلال که «هر میزان و مقداری که از این قبیل اجناس معدوم شود به همان اندازه محل برای ورود مجدد اجناس قاچاق باز خواهد شد» در بازار به فروش می‌رساندند (ساکما، سند ۱۰۴۶۷۱۰/۲۴۰). ضبط و مصادره چنین کالاهایی با این حجم کم برای امنیه‌ها و مأموران گمرکی هزینه کم‌تری داشت، اما اگر قاچاق کالا در سطح گسترده و توسط یک گروه انجام می‌شد، کنترل و مصادره آن برای اداره گمرک پرهزینه می‌شد.

مدت زمان کوتاهی پس از قانون انحصار قند و چای، دولت قانون انحصار تریاک را نیز اعلام کرد که هم مصرف داخلی و هم صادرات را شامل می‌شد. این قانون در شانزده ماده در ۲۶ تیر ۱۳۰۷ تصویب شد. با تصویب و اجرای قانون انحصار تریاک، این محصول نیز در مقیاسی وسیع به صورت قاچاق مبادله می‌شد و حتی خرید و نگهداری آن در داخل کشور هم حکم قاچاق را داشت و چون قاچاق تریاک بیش‌تر در داخل کشور صورت می‌گرفت و کم‌تر مبادله آن از طریق مرزها انجام می‌گرفت، در این پژوهش بدان پرداخته نشده است.

علاوه بر آن، در سال ۱۳۰۸/۱۹۲۹ رکود اقتصادی شدیدی در کشور حکم‌فرما شد. این بحران به افت شدید ارزش پول کشور در برابر ارزهای خارجی منجر شد. دولت به منظور حل این

از قاچاق به کولبری؛ قاچاق و ظهور پدیده کولبری در ... (مطلب مطلبی) ۳۱۳

بحران که پی آمدهای آن تمام جنبه‌های سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی کشور را تحت تأثیر قرار داده بود، قانون تفتیش اسعار خارجی را به تصویب رساند تا به بهبود وضعیت تجاری کشور کمک کند (ساکما، سند ۳۱۰/۷۲۴۵۲). این قانون خرید و فروش و به طور کلی هر قسم معامله را که راجع به اسعار و نقود فلزی و کاغذی خارجی اعم از این که به طریق تلگرافی یا طریق دیگری به شکل برات باشد ممنوع و هرگونه معامله مزبور را به کمیسیون نرخ اسعار، که مرکب از وزارت اقتصاد، نماینده گمرک، و مفتش دولت در بانک بود، واگذار کرد. صدور طلا و نقره و حتی خارج کردن بیش از بیست تومان توسط تجار و مسافران ممنوع و در حکم قاچاق تلقی گردید. هدف دولت از این اقدام نظارت بیش تر بر روند پولی کشور بود که بدان طریق مانع از تنزل بیش تر ارزش آن شود (ساکما، سند ۲۴۰/۷۴۲۱۹)، اما نتیجه آن چیزی جز افزایش نفوذ دولت در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور نبود و این قانون در کنار موفقیت نسبی یکی از عوامل گسترش قاچاق طلا و مسکوکات در حجمی گسترده شد و معمولاً تلاش برای محدودیت و ممانعت از قاچاق آن مؤثر نبود و راه به جایی نمی برد (ساکما، سند ۲۴۰/۱۸۴۸۱)؛ چراکه قاچاق طلا نه از مسیرهای غیرمرسوم، بلکه در بیش تر موارد از طریق راه‌های مرسوم انجام می شد (استادوخ ۱۳۰۴: کارتن ۳۳، پرونده ۲-۴۱)؛ بدین طریق که طلا و نقره را در سایر کالاهای مجاز صادراتی جاسازی می کردند و از دفاتر گمرکی عبور می دادند (ساکما، سند ۲۹۸/۳۷۹۱۵). از آن جاکه قاچاق طلا و نقره از پرسودترین و وسوسه برانگیزترین کالاهای قاچاقی بود، در مقیاس وسیعی هم صورت می گرفت (ساکما، سند ۲۴۰/۸۴۰۲۶۰)، به دلیل حجم کم و ارزش بالای طلا، نقره، و مسکوکات این اقلام از سوی قاچاقچیان به راحتی در بین سایر اقلام مجاز صادراتی جاسازی می شد و به ندرت قاچاق این نوع از اقلام کشف می شد.

تداوم افزایش نرخ کالاهای انحصاری و به تبع درآمدهای حاصل می توانست برای کسانی که اقدام به قاچاق می کردند، منفعت زیادی در پی داشته باشد. بنابراین، این امر وسوسه بیش تری را برانگیخت تا به قاچاق مبادرت کنند. آن‌ها به منظور کسب منفعت اقتصادی بیش تر به هم راه کردن مأموران گمرکی در امر قاچاق اقدام کردند (روزنامه حبل المتین ۱۳۰۶: ش ۱۶، ۲۲-۲۳).

۳. قانون انحصار تجارت خارجی سال ۱۳۰۹ و تأثیر آن بر قاچاق

بعد از قانون انحصار سال ۱۳۰۴ و هم چنین قانون انحصار تریاک، که هر دو نسبتاً موفق عمل کردند، دولت از طریق درآمد حاصل از این دو انحصار بخشی از اقدامات و برنامه‌های توسعه‌ای خویش را جامه عمل پوشاند و بار دیگر در پی تصویب قوانین انحصاری برآمد. رکود

اقتصادی و پایین آمدن ارزش پول کشور در برابر ارزهای خارجی در سال ۱۹۲۹/۱۳۰۸ کشور را با بحران جدیدی روبه‌رو کرد. برای برون‌رفت از این بحران، دولت در اسفند ۱۳۰۹/مارس ۱۹۳۱ قانون انحصار تجارت خارجی را تصویب و اجرا کرد. این سیاست اقتصادی بنابه شرایط و مقتضیات بحران اقتصاد جهانی ۱۹۲۹/۱۳۰۸ و به دنبال پایین آمدن نرخ ارزش نقره به عنوان واحد پول کشور شکل گرفت و فشار سیاسی و اقتصادی روسیه، که بیشترین مناسبات تجاری را با ایران داشت، تاحدود زیادی این ضرورت را تشدید کرد. بدین ترتیب، تنها راه حل و عبور از بحران از نگاه دولت مردان مداخله دولت در امور اقتصادی بود.

به موجب این قانون، حق واردات و صادرات کلیه محصولات طبیعی، صنعتی، و نیز تعیین «کنتران» و شرایط صادرات و واردات به عهده دولت گذاشته شد. شمولیت و وسعت انحصار جدید از دو انحصار قبلی بسیار بیش‌تر بود و به همان نسبت تبعات و پی‌آمدهای بیش‌تری هم در پی داشت. بنابر ماده سوم، دولت مجاز بود که اجازه واردات و صادرات کالا را به اشخاص یا مؤسسات بازرگانی واگذار کند. در چنین شرایطی می‌بایست، طبق فهرست اعلامی دولت، واردات و صادرات انجام می‌پذیرفت. واردات کالاهای خارجی مستلزم صدور محصولات کشاورزی و صنعتی ایران به خارج بود (ساکما، سند ۳۱۰/۷۲۹۱۸).

کالاهایی که طبق این قانون تجارت آن‌ها از حوزه عمل صادرکنندگان معمولی خارج شد و تجارت آن‌ها در اختیار دولت یا شرکت‌های انحصاری تحت حمایت دولت قرار گرفت، عبارت بودند از: شکر، چای، تریاک، دخانیات، ابریشم، نوغان، کالاهای نخی و پنبه‌ای، اتومبیل، قالی، غلات، خشک‌بار، برنج، انقوزه، پنبه، پشم، و پوست (غلامی ۱۳۹۰: ۹-۲۸). نگاهی به کالاهای مندرج در این قانون نشان می‌دهد قریب به اتفاق محصولات تولیدی شمال غرب و غرب کشور مشمول انحصار می‌شد و این وضعیت برای واردات و کالاهای مصرفی مردم منطقه هم به همان نسبت صدق می‌کرد. تصویب و اجرای قانون انحصار تجارت خارجی فعالیت‌های تجاری را در نوار غربی تحت تأثیر زیادی قرار داد. تجار کرمانشاه در صادرات و واردات با مانع جدی روبه‌رو شدند. آن‌ها می‌بایست برای تهیه اقلامی که قبل از اجرای قانون انحصار تجارت خارجی خود به صورت مستقیم وارد یا صادر می‌کردند، «متوسل به تجار طهران با نقاط دیگر شوند یا آن‌که به‌طور قاچاق آن اجناس را وارد نمایند» (ساکما، سند ۲۴۰/۳۵۷۱۴). حتی حمل و نقل برخی از اقلام به مسیر خاصی منحصر شد؛ برای نمونه، گزارش رئیس اداره تفتیش کل مالیه منحصر بودن حمل قند به محمره در مرزهای غرب و جنوب غرب کشور را موجب دل‌سردی تجار کرمانشاه دانسته و ذکر کرده است که این اقدام سبب شیوع بیش‌تر قاچاق قند در مرزهای کرمانشاه شده است (ساکما، سند ۲۴۰/۲۸۸۳).

از قاچاق به کول‌بری؛ قاچاق و ظهور پدیده کول‌بری در ... (مطلب مطلبی) ۳۱۵

جدای از پی‌آمدهای کلی و مثبت انحصار تجارت برای کشور به‌نظر می‌رسد اجرای این قانون در غرب کشور بیش‌تر پی‌آمدهای منفی داشت؛ چراکه در این منطقه، به‌ویژه در ولایت کرمانشاهان، بیش‌تر بازرگانان و تجار سنتی درگیر دادوستد بودند و شرکت‌های بازرگانی زیادی قبل از قوانین انحصاری در این ولایت فعالیت نداشتند. در این دوره، بیش‌تر شرکت‌های بازرگانی در تهران و نواحی مرکزی فعالیت می‌کردند و البته از انحصار تجارت سود بردند. بنابراین، بازرگانان سنتی که حق صادرات و واردات از آن‌ها سلب شده بود و از طرف دیگر، توانایی دریافت پروانه صادرات و واردات نداشتند، ورشکست شدند یا این‌که به دیگر نواحی کوچ کردند. در همین رابطه، در یکی از گزارش‌های وزیر داخله به رئیس‌الوزرا آمده است: «از وقتی که کنتران کرمانشاهان محدود به مصارف داخلی آن‌جا گردیده، تجار مهم از توقف در کرمانشاهان منصرف شده و تدریجاً به نقاط دیگر می‌روند و فقط چند نفری که صاحب املاک مزروعی و مستغلات هستند در آن‌جا» مانده‌اند (ساکما، سند ۳۱۰/۲۲۱۵۸). کوچ و افول کسب‌وکار بازرگانان سنتی در نتیجه اجرای قانون انحصار تجارت خارجی منحصر به بازرگانان نماند. هریک از این بازرگانان ده‌ها تن استردار، خرده‌فروش، حمال، و ... در اختیار داشت که از طریق انجام کارهای بازرگانان سنتی و دریافت مزد امرار معاش می‌کردند و به‌ندرت درآمد و شغل دیگری داشتند و به‌نحوی معیشت آن‌ها به بازرگانان سنتی وابسته بود. افول این دسته از بازرگانان و بی‌کاری افرادی که به‌نحوی معیشت آن‌ها به تجار و بازرگانان سنتی وابستگی پیدا کرده بود و عدم جای‌گزینی برای تأمین معیشت این افراد آن‌ها را به‌سمت مبادلات غیررسمی و قاچاق سوق داد و این امر یکی از عوامل تشدیدکننده قاچاق بعد از اجرای قوانین انحصاری بود و از آن‌جاکه این اشخاص مسیرها و گذرگاه‌ها و همچنین تجربه چندین ساله داشتند، چه در نقش قاچاق‌چی و چه در نقش کول‌بر، موفق بودند و کم‌تر در کمین مأموران و ضابطان قاچاق گیر می‌افتادند.

۱.۳ ظهور پدیده کول‌بری

ورود و خروج کالا در آن برهه در کرمانشاه امری نبود که دولت بتواند به‌صورت کامل کنترل کند. مأموران و دولت‌مردان باوجود اطلاع از مبادلات مستمر هر روزه ساکنان نواحی مرزی توانی برای مهار آن نداشتند. با علم به این موضوع دولت سعی کرد مبادلات خُرد نواحی سرحدی را صورت قانونی دهد. در همین جهت هیئت وزرا در یازدهم آبان ۱۳۱۱ پیش‌نهاد اداره کل تجارت مبنی بر مجازبودن ساکنان قرای سرحدی در مبادلات خرد را مجاز شمرد. در ماده واحده این تصویب‌نامه آمده است که ساکنان قرای سرحدی:

می‌توانند بدون تعهد اسعار خارجی و بدون اخذ تصدیق صدور اجناس ایرانی صادر نموده و معادل قیمت آن در حدود احتیاجات محلی خود بدون جواز ورود از نوع اجناس مذکور در کتزان سال اقتصادی ۱۳۱۱ و با مواد خوراکی که در نواحی محل اقامت آن‌ها مصرف می‌شود وارد نمایند.

گمرک‌خانه‌های نواحی مذکور موظف بودند که صادرات ساکنان نواحی مذکور را تقویم و در دفتر خاص ثبت کنند و معادل آن اجازه واردات داده شود که میزان آن در سال ۱۳۱۰-۱۳۱۱ برای هر خانواده صد ریال در هفته بود و در سال ۱۳۱۴ به هزار ریال برای هر نفر و در روز افزایش یافت (ساکما، سند ۲۴۰/۱۲۲۶۲). عمده محصولات که در این نوع از قاچاق خرد و محدود جابه‌جا می‌شد، شامل محصولات کشاورزی و دامی از جمله گوسفند، گاو، روغن، کتیرا، توتون، تریاک، کشمش، و ... بود. اشخاصی که به این کار مشغول بودند کالاها و اجناس را از تجار عراق خریداری و وارد می‌کردند. بخش کوچکی از اجناسی که این گروه وارد می‌کردند به مصرف شخصی آن‌ها می‌رسید و مابقی اجناس وارد شده، که بیش‌تر شامل پارچه‌های ابریشمی مصنوعی و طبیعی، صابون، و سایر کالاها لوکس بود، به مراکز ولایتی و از آن‌جا به سایر نقاط ایران ارسال می‌شد.

ارسال و توزیع داخلی این کالاها را ساکنان مرزی انجام نمی‌دادند، بلکه عاملان و نمایندگانی از تجار شهرهای غربی و به‌ویژه تجار کلیمی این اجناس را از ساکنان روستاهای سرحدی خریداری می‌کردند (ساکما، سند ۲۴۰/۳۵۷۱۷). آن‌ها بنابر نیاز دیگر نواحی کشور این کالاها را توزیع می‌کردند. هرچند مقدار کالایی که بدین طریق وارد و خارج می‌شد قابل توجه بود، این مقدار در مقابل قاچاق چیان عمده که افرادی مسلح آن‌ها را همراهی می‌کردند رقم بسیار ناچیزی می‌نمود (ساکما، سند ۲۴۰/۱۲۲۶۲). مبادلات غیررسمی و عمده این دوره را قاچاق چیان عمده انجام می‌دادند و کول‌بران آن را اجرا می‌کردند. درواقع، بعد از اجرای قانون انحصار تجارت خارجی و افول و ناتوانی بازرگانان و تجار سستی کرمانشاهان در غیاب شرکت‌های تجاری بود که کول‌بران وارد چرخه قاچاق شدند.

در گزارش تفصیلی بازررس مخصوص وزارت مالیه در غرب، اشارات واضحی به شیوع و گستره قاچاق و کول‌بری در مرز غرب به‌صورت عام و در کرمانشاه به‌صورت خاص شده است. به‌نظر می‌رسد اصلاح «کوله‌بار» نخستین بار در این گزارش آمده است. در این گزارش شیوع و گسترش و هم‌چنین طریقه انجام قاچاق چنین ذکر شده است:

از حدود پشتکوه و سرحدات کرمانشاهان و کردستان تا اول خاک آذربایجان که چندین صد کیلومتر راه و غالباً در تمام این حدود فاصله بین خاک عراق و کشور ایران در پاره‌نقاط

از قاچاق به کولبری؛ قاچاق و ظهور پدیده کولبری در ... (مطلب مطلبی) ۳۱۷

یک ربع فرسخ و بلکه یک کیلومتر هم فاصله نیست و مشاهده شد و تجربیات چندساله مسلم نمود که در تمام صحاری و کوها و قراء خاک عراق و بلکه داخله کشور ایران در هر بیغوله و در زیر خاک‌های صحرا و شکاف کوه‌های فاصل بین خاک عراق و ایران مملو از قاچاق و منتظر وقت و فرصت هستند که به وسیله کوله بار یا الاغ و اتومبیل ... به شهرها برسانند (ساکما، سند ۶۲۰۹۸/۲۴۰).

کولبران گروه‌ها و دسته‌هایی از ده تا صد نفره بودند و معمولاً سواران و افراد مسلح آنها را همراهی و محافظت می‌کردند. صاحب بار یا قاچاقچی عمده با مبلغ قابل توجهی از پول نقد، طلا، و نقره به آن‌سوی مرز می‌رفت و کالاهای موردنظر را خریداری می‌کرد و کسانی درقبال دریافت مزد معین و در دسته‌هایی از چند نفر تا صد نفر کالاهای وی را به داخل کشور حمل می‌کردند. آمدوشد آنها جدای از زدوخوردهای گاه‌وبی‌گاه با مأموران سرحدی تازمانی که سهم و ماهیانه نیروهای نظامی را پرداخت می‌کردند بدون مشکل بود، اما در پاره‌ای از مواقع که مفتش از مرکز مأموریت می‌یافت و یا حساسیت خروج طلا از کشور بالا بود، بسیاری از آنها گرفتار می‌شدند (ساکما، سند ۵۶۹۶۹/۲۴۰). استفاده از زنان بی‌بضاعت و کودکان (ساکما، سند ۲۴۰/۲۳۱۰) ده تا هجده سال از جانب قاچاقچیان عمده و صاحب بار یکی از عوامل مهم در گسترش قاچاق و کولبری بود. این کودکان کسانی بودند «که از طرق قاچاقچیان از پدر و مادرشان کرایه» می‌شدند یا «کودکان ول‌گردی» بودند که «به طیب‌خاطر درمقابل دریافت جزئی وجهی حاضر به حمل قاچاق» می‌شدند (ساکما، سند ۲۹۸/۴۹۶). تجار و قاچاقچیان عمده بارهای خود را در بسته‌های کوچک و به اندازه‌ای که زنان و کودکان قادر به حمل آن بودند، بسته‌بندی می‌کردند و بدان وسیله کالا را صادر یا وارد می‌کردند. گزارش اغراق‌آمیز دایره قضایی گمرک قصر شیرین اظهار می‌دارد: «تقریباً کلیه کودکان بین ده تا هیجده‌ساله قصر شیرین به عمل قاچاق مبادرت و هر روز مقدار زیادی خواربار علاوه‌براین که به وسیله زنان یا وسایل دیگر حمل می‌شوند، به وسیله این کودکان نیز فرستاده می‌شود». قاچاقچیان عمده و اولیای کودکان با علم بر این که آنها موردتنبیه و جریمه واقع نخواهند شد و دادگاه نیز به دلیل نرسیدن آنها به سن قانونی محذوراتی دارد و نهایت تنبیه آنها چند ضربه شلاق بود، مانعی جدی برای مهار و ممانعت از به‌کارگیری آنها در کولبری و قاچاق نبود (همان). راه‌کار و راه‌حل پیش‌نهادی دایره قضایی گمرک قصر شیرین برای ممانعت از به‌کارگیری کودکان در قاچاق و کولبری ایجاد دارالتبریه و نگهداری آنها برای مدت دو سال و بیش‌تر بود که اولیا یا کودکان بی‌سرپرست از ترس محکومیت و اقامت در دارالتبریه دیگر به قاچاق و کولبری مبادرت نورزند که البته این راه‌کار راه به‌جایی نبرد.

افراد اجیرشده و آنهایی که دَرازای دریافت وجه معینی، کالا را برای صاحب بار جابه‌جا می‌کردند، به دو طریق کالاهای قاچاقی را وارد می‌کردند:

۱. عده‌ای از طریق کول‌بری و پیاده و در دسته‌های ده تا صد نفری به روستاهای مجاور مرز رفته و اجناسی را شامل قند، شکر، پارچه، صابون، و ... وارد می‌کردند. با استناد به این گزارش‌ها افراد ده تا پنجاه سال و هم‌چنین مرد و زن در این دسته‌ها حضور داشتند. میزان باری که این دسته حمل می‌کردند، سی تا شصت کیلو قند و شکر و شش تا پانزده کیلو چای بود؛

۲. طریق دوم و یا به عبارتی گروه دوم قاچاق کالا به وسیله چهارپایان (قاطر و اسب) انجام می‌شد. این دسته کالاهای عمده از قبیل چای صندوقی، کالاهای لوکس، پارچه، و ... را به نواحی شهری نزدیک مرز و یا مستقیم به مراکز ولایتی حمل می‌کردند (ساکما، سند ۲۴۰/۲۶۸۹۸).

مردم و ساکنان نواحی سرحدی هرچند در تعداد و جمعیت‌های نسبتاً زیاد کالاهایی را به صورت قاچاق وارد یا صادر می‌کردند، بیش‌تر مایحتاج ضروری و مصرفی خودشان بود و در مقایسه با کول‌بران و قاچاق‌چیان عمده مقدار و مبلغ ناچیزی محسوب می‌شد. بیش‌ترین حجم ورود و صدور کالا به صورت قاچاق به تجارتی مربوط بود که در مراکز ولایتی نظیر کرمانشاه، سنندج، سقز، مهاباد، و ... مستقر بودند و کالاهای آن‌ها توسط کول‌بران در حجم وسیعی صادر و وارد می‌شد. برای نمونه، در سال ۱۳۱۵ در کرمانشاهان چهار شخص به نام‌های هاشم برزکار، حاجی احمد جواهری، حاج امام‌علی قاچاق‌چی، و نصرالله قندی بیش‌ترین حجم قاچاق کرمانشاه را در دست داشتند، درحالی‌که خود آن‌ها در مرکز ولایت و نسبتاً دور از مرز مستقر بودند. سهم این اشخاص به اندازه‌ای بود که راپورت ارسالی از کرمانشاه به وزارت دربار مدعی شده است که در صورت دست‌گیری و تبعید این چهار تن به نواحی مرکزی قاچاق در کرمانشاه ریشه‌کن می‌گردد (ساکما، سند ۲۴۰/۷۹۹۵۶). این گزارش اغراق‌آمیز است، اما نشان می‌دهد که قاچاق عمده در این برهه کاملاً سازمان‌یافته و در اختیار تعداد معدودی از تجار و بازرگانان و سرمایه‌داران بود و همین اشخاص از سودهای حاصل از قاچاق منتفع می‌شدند و درمقابل، سهم کول‌بران محدود و منحصر به مزد آن‌ها در جابه‌جایی کالا بود و کالایی که توسط مردمان نواحی سرحدی به صورت قاچاق جابه‌جا می‌شد، چه از لحاظ حجم و چه مبلغ، مقدار قابل توجهی نبود.

دولت اقدامات و تلاش‌هایی برای جلوگیری از قاچاق در اشکال مختلف آن به عمل آورد، اما در عمل موفقیت چندانی حاصل نشد. رئیس گمرکات قصر شیرین که از بازخواست‌های مکرر و گزارش‌های پی‌درپی خسته و درمانده شده بود، در گزارشی به وزارت مالیه از موفقیت مبارزه با قاچاق و کولبری به شدت ناامید به نظر می‌رسد؛ وضعیتی که وی از آن به «اوضاع مستأصل» تعبیر کرده است و در ادامه سعی دارد که با تقلیل قاچاق‌چیان و کولبران به یک عده «گدا و فعله و یک مشت کوروکچل» موضوع را کم‌اهمیت جلوه دهد، اما در ادامه، گزارش وی به نکته مهمی که مدنظر پژوهش حاضر است، اشاره دارد؛ این گزارش ضمن توصیف افرادی که هر روزه و حتی روزی چند بار با وارد کردن اقلامی از آن‌سوی مرز امرار معاش می‌کنند، اذعان دارد که گروهی از این افراد «عامل یک دسته دیگر از قاچاق‌چیان معتبر هستند که با سرمایه دیگری به قوره‌تو رفته جنس را خریداری کرده و در مراجعت تحویل صاحب اصلی نموده، مجدداً به قوره‌تو مراجعت و همه‌روزه ممکن است دوسه مرتبه این عمل را تکرار نمایند». در وضعیت موجود، که بیش‌تر اقلام مصرفی روزانه مردم در نتیجه قوانین انحصاری تحت تأثیر قرار گرفته بود، راه چاره آنی هم نداشت. در همین گزارش، رئیس گمرک قصر شیرین اذعان دارد: «به کلی از راه چاره و علاج فاقد و عقلم به جایی نمی‌رسد تا چه رسد به این که پیش‌نهادی در این خصوص تقدیم دارم» (ساکما، سند ۲۴۰/۲۳۱۰).

باتوجه به اسناد موجود، به نظر می‌رسد ظهور پدیده کولبری در مرزهای غربی به پس از قانون انحصار تجارت خارجی مربوط است و حداقل تا قبل از این تاریخ گزارش‌ها و اسنادی درباره پدیده کولبری در مرزهای غربی به دست نیامده است. البته باید توجه داشت که مدعای مذکور به معنای این نیست که تا قبل از قانون انحصار تجارت خارجی قاچاق کالا از طریق حمل شخصی موجودیت نداشته است؛ چراکه قبل از این تاریخ هم مبادلات غیررسمی در مرزهای غربی و کالاهای قاچاق به صورت شخصی و اصطلاحاً از طریق «کول» انجام می‌پذیرفت، اما تفاوت آن با موضوع کولبری در دوره پس از قانون انحصار تجارت در این بود که تا پیش از تصویب و اجرای قانون انحصار تجارت خارجی، شخص کول‌بر حمل‌کننده و معمولاً مصروف‌کننده کالای قاچاق و یا دست‌کم بخشی از آن بود، اما پس از قانون انحصار تجارت خارجی پدیده نوین کولبری در مرزهای غربی ظهور کرد که در آن تاجر و بازرگانی که معمولاً ساکن مرکز ولایت و یا دیگر شهرها بود، حجم وسیعی از کالای مدنظر خویش را در خارج از مرزها خریداری می‌کرد و افراد محلی (کول‌بر) درقبال دریافت مبلغی مشخص و از طریق گذرگاه‌های غیررسمی کالاهای وی را به داخل کشور وارد یا خارج می‌کردند. کولبران در این مفهوم نقش مزدور را برای تاجران و بازرگانان شهری ایفا می‌کردند.

۴. نتیجه گیری

نتایج پژوهش بیانگر آن است که پیش از تأسیس وزارت گمرکات در دوره ناصری، مردم نواحی سرحدی نقشی در قاچاق کالا نداشتند و اساساً پدیده‌ای به اسم قاچاق موضوعیت نداشته است. اگر قاچاقی صورت می‌گرفت، از گذرگاه‌های رسمی و توسط تجار و بازرگان بود، اما با تأسیس وزارت گمرک و ایجاد دفاتر متعدد گمرکی در نواحی سرحدی، مردم این نواحی تاحدودی درگیر قاچاق شدند، اما در این مرحله هم کالاهایی را که این اشخاص به صورت قاچاق وارد یا خارج می‌کردند، برای نیاز شخصی و یا دسترسی آسان‌تر به بازار فروش بود. در این مرحله گستره و جغرافیایی که درگیر این پدیده بود، روستاهای مرزی و نهایتاً قصبه‌ها بودند و کالای قاچاق به ندرت به مرکز ولایت یا دیگر نواحی کشور حمل می‌شد. به عبارت دیگر، قاچاق توسط مردم نواحی سرحدی دغدغه دولت‌مردان نبود؛ چراکه از لحاظ حجم و قیمت مبادلات غیررسمی به اندازه‌ای نبود که پی آمدها و تبعاتی برای اقتصاد کشور ایجاد کند، اما با تصویب و اجرای قوانین چندگانه انحصار در دولت پهلوی قاچاق کالا وارد مرحله جدیدی شد. در این مرحله علاوه بر استمرار قاچاق توسط مردم نواحی سرحدی جهت مصارف شخصی، پدیده کول‌بری هم شکل گرفت. کول‌بران اشخاصی بودند که در قبال دریافت مزد، کالاهای تجار و بازرگانان را به صورت قاچاق و از طریق گذرگاه‌های غیررسمی جابه‌جا می‌کردند. تفاوت این دسته از کول‌بران با حمل‌کنندگان قبلی این بود که این گروه قاچاق و کول‌بری را وسیله کسب و ارتزاق می‌دیدند.

پی‌نوشت

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی این‌جانب در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران با عنوان «بررسی تاریخی پدیده قاچاق کالا و کول‌بری در نوار غربی و پی‌آمدهای اقتصادی و اجتماعی آن (۱۳۰۴-۱۳۲۰)» است.

کتاب‌نامه

- استادوخ (مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران) (۱۳۷۸ ق)، کارتن ۱۵، پرونده ۳۸؛ (۱۳۰۴)، کارتن ۳۳، پرونده ۲-۴۱.
- امین‌الدوله، میرزا علی‌خان (۱۳۷۰)، *خاطرات سیاسی*، به کوشش حافظ فرمانفرمائی، تهران: امیرکبیر.
- روزنامه حبل‌المتین (۱۳۰۶)، ش ۱۶.

از قاجاق به کولبری؛ قاجاق و ظهور پدیده کولبری در ... (مطلب مطلبی) ۳۲۱

روزنامه کوشش (۱۳۱۲)، ش ۳۴، ۴۵؛ (۱۳۱۳)، ش ۵۱؛ (۱۳۱۵)، ش ۴۲.

ساکما (سازمان اسناد و کتابخانه ملی)، سند ۲۴۰/۱۹۱۶، ۲۴۰/۲۳۱۰، ۲۴۰/۲۸۸۳، ۲۴۰/۸۶۵۳، ۲۴۰/۱۰۰۵۵، ۲۴۰/۱۰۱۶۹۳، ۲۴۰/۱۲۲۶۲، ۲۴۰/۱۸۴۸۱، ۲۴۰/۲۶۸۹۸، ۲۴۰/۲۸۶۰۷، ۲۴۰/۲۹۸۹۸، ۲۴۰/۳۵۷۱۴، ۲۴۰/۳۶۷۸۱، ۲۴۰/۴۱۹۴۳، ۲۴۰/۴۶۷۱۰، ۲۴۰/۵۶۹۶۹، ۲۴۰/۶۲۰۹۸، ۲۴۰/۷۴۲۱۹، ۲۴۰/۷۹۹۵۶، ۲۴۰/۹۶۹۵۵، ۲۴۰/۸۴۰۲۶۰، ۲۹۵/۳۳۵۱، ۲۹۸/۴۹۶، ۲۹۸/۳۷۹۱۵، ۳۱۰/۷۲۹۱۸، ۳۱۰/۷۲۴۵۲، ۳۱۰/۲۲۱۵۸.

شهیدی، یحیی (۱۳۵۱)، «گزارشی از وضع گمرکات ایران عصر قاجار»، نشریه بررسی‌های تاریخی، پیاپی ۴۲. غلامی، شهرام و دیگران (۱۳۹۵)، «قانون انحصار تجارت خارجی ایران ۱۳۰۹: زمینه‌ها، اهداف، و پی‌آمدها»، فصل‌نامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء، دوره جدید، س ۲۱، ش ۱۱، پیاپی ۹۵.

کرزن، جورج (۱۳۵۰)، ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

لوائح مجلس شورای ملی (۱۳۱۰)، ج ۱، بی‌جا: بی‌نا.

